



Българският куклен театър - минало и съвременност

Проф. д. изк. Елена Владова

ст. н. с. I ст. в Института за изкуствознание при БАН

Българският професионален куклен театър има дълбоки корени в миналото на етносите, живели и живеещи по земите, които са в границите на българската държава.

Народният (фолклорен) куклен театър се заражда в **обичая**, където, отделил се вече от обредите и ритуалите като самостоятелен **занаят**, оформя лицето си на домашен куклен театър (с кукли от растения и листа, кърпи, сенки на кукли и сенки с ръце) и в по-късния си период на XIX в. като пътуващ, уличен и панаирджийски (театър на паравана, пред селската престилка, на сандъчето) театър. Това свое съществуване той продължава **отчасти** и до днес – началото на XXI в.

Първото сведение за този вид театър у нас се съдържа в книгата на австрийския пътешественик Феликс Каниц „Дунавска България“ от 1871 г. Първите професионални куклени спектакли на тропата на англичанина Томас Холдън българската публика гледа през 1892 г., по време на Първото земеделско изложение в Пловдив и също в София. През същата година в България се основава от емигранти-чехи дружество „Чех“, към което семейството на индустриалците Прошек, а по-късно и други основават Куклен театър, който дава спектакли в София на български и чешки език и просъществува до 60-те години на XX в.

Като професионално куклено изкуство българският куклен театър се оформя през 1924 г. по идея на арх. Атанас Донков от група художници – членове на Дружество „Родно изкуство“, които създават първото българско съвременно и модерно представление за възрастни с кукли „Викат ни в живота“ (7–8.3.1924). Тези художници са известни на цялата образована софийска градска общественост като веселата „купчинка на Бръмбъзците“ (академик Александър Божинов – художник и карикатурист, скулпторът Андрей Николов, живописците Константин Щъркелов, Борис Денев, Никола Танев и др., както и техните близки и съпруги, сред които е известната музиколожка и фолклористка Райна Кацарова-Кукудова, изследвала по-късно и българския народен куклен театър).

В трудните 20 години на XX в., освен в създаването на кукления театър, те участват дейно в създаването на българското игрално и документално

кино; занимават се със събиране и съхранение на българския фолклор; свирят за забава на обществото с необичайните си инструменти като една от първите джаз банди у нас; проектират модерни за онова време градски сгради и паметника на връх Шипка; автори са на признати от европейската научна общественост открития в авиационното дело и, не на последно място, рисуват и създават своите живописни картини, скулптури, рисунки и карикатури, които отразяват в себе си различни постижения и движения на европейското изобразително изкуство, но пречупено през погледа на българското модерно за онова време изкуство, като с тези си качества са признати в изложбите им в чужбина (Италия, Германия и др.).

Скоро след първото куклено представление на Бръмбъзците, в София от тях се организира Куклен театър за деца (1924 г.) към Дружество „Славянска беседа“. Сред учредителите на театъра (преименуван заслужено през 30-те години на Художествен куклен театър, ръководен тогава от руската актриса и режисьорка Екатерина Базилевич) са същите тези Бръмбъзци и художничката Елисавета Консулова-Вазова, която през 1929 г. от името на българския театър е сред учредителите на УНИМА в Прага. Те поставят началото на международното общество на куклениците от цял свят, което днес е към ЮНЕСКО. Спектаклите на кукления театър за деца се играят по първия специално написан за него текст от известния български комедиограф Ст. Л. Костов „Главчо и царската гъщеря“ и по други текстове, създадени от актьора и режисьора, а в по-късни години известен театрален деятел и преводач Йордан Черкезов, с главен герой отново Главчо. Главчо се превръща в театрален герой, създаден по подобие на народните куклени герои на европейския куклен театър Пънч, Полишинел, Пулчинелло, Петрушка и т.н. Но Главчо не достига тяхното значение, остава само театрален герой, съчетал в себе си положителните черти и надежди на съвременната младеж от 20-те години. Театърът играе и побългарени и преработени текстове от немскоезичната традиция на европейския куклен театър, както и италиански и руски текстове за детски театър, а също така и по известни класически и народни приказки. В репертоара му влизат и

драматизирани текстове, като: “Робинзон Крузо”, “Децата на капитан Грант” и др.

Към края на 30-те и през 40-те години на XX в. в България се зараждат и частни куклени трупни (на Стефан Пенчев, Иван Русев, Кирил Батембергски) без общинска и държавна субсидия, каквито получава Художественият куклен театър, освен редовната му субсидията от Дружество “Славянска беседа”.

Като напълно нов и различен по структура от предишната традиция на театъра ни – игран с марионетки, Мара Пенкова, командирована от Министерство на просвещението чрез Народния театър – където е актриса – в Германия (1941–1942 г.) специално да изучава кукленото изкуство, основава и създава куклен театър (1945 г.) с ръкавични кукли (т.нар. по-късно петрушки). След време (1948 г.) той става основа на Централния куклен театър (1959 г.), сега Столичен куклен театър. Самата Мара Пенкова е също сред участниците актьори в Кукления театър на “Славянска беседа”. *Нейният нов куклен театър* е с напълно съвременна организация на трупа от артисти, ателиета за кукли, подвижни сцени, изработени кукли и одобрени текстове за театър. Първите представления се играят през април 1946 г. в София и Софийска област с ръкавични кукли. Скоро театърът започва да използва и други системи кукли, както и тяхното смесване. На негова сцена от 60-те години и до днес навлизат и спектакли с живи актьори и кукли, с маски, сенки с ръце и марионетки.

През 1946 г. в Пловдив, а по-късно и във Варна (1952 г.) също се учредяват от Георги Сараванов нови куклени театри, които от общински след 1948 г., предшествани от театъра на Мара Пенкова в София, стават държавни. Постепенно в страната се основават и още общински, читалищни и аматьорски куклени театри, някои от които биват също одържавнени, и до 1989 г. техният брой достига 21.

От 1962 г. и до днес към Националната академия за театрално и филмово изкуство “Кръстьо Сарафов” има основан от проф. Николина Георгиева, проф. Атанас Илков и арх. Иван Цонев Отдел за куклен театър, който освен специалността актьорското майсторство за куклен театър, постепенно създава и специалностите режисура, както и сценичен дизайн за куклен театър. Борбата за професионално обучение за куклени специалности започва още от времето на Мара Пенкова, но едва днес то е поставено на високи професионални основи и продължава школата на българския куклен театър. В него са се обучавали и се обучават и много чуждестранни студенти.

В момента в страната се провеждат и престижни международни фестивали, като “Панаир на куклите” (Столичен куклен театър), “Златният делфин” (ДКТ–Варна), “Двама са малко – трима са много” (ДКТ–Пловдив), “Пиеро” (ДКТ–Стара Загора) и др.

След промените (1989 г.) на социалния, икономическия, културния и политическия живот на страната куклените театри, както и цялото общество трансформират своето съществуване. Така се стига до 2 общински и 11 държавни куклени театъра, както и 7 държавни – смесени драматични с куклени театри. През 90-те години на XX в. се създават и много частни трупи, формации, куклени ателиета,

чийто брой достигна 45. Конкуренцията и липсата на достатъчно субсидии намаляват и увеличават техният брой – според обстоятелствата. Появяват се и нови ниши, като: *опе map show*, образователният театър, театърът към курортния комплекс “Албена” и др. Някои от тези частни образувания имат свои помещения, други разчитат на читалищни сгради, а трети са само пътуващи – без постоянно помещение. Националният център за театър към Министерство на културата (сега Дирекция “Театър, Вариететно и цирково изкуство”) дава периодично, чрез конкурси, на няколко сесии през годината, държавни субсидии както на отделни спектакли на държавните, общинските, смесените, така и на частните трупи и формации. Освен тези субсидии всички куклени театри търсят и други пътища на финансиране, за да могат да създават качествена продукция. Получаването на субсидии е все още твърде трудно и невинаги гарантира успеха на постановките и театрите.

Като основен модел за развитието на кукленото изкуство през годините у нас остава Столичният куклен театър, който от своето създаване и до днес продължава традициите на професионалния и народния куклен театър и непрекъснато открива нови похвати за изразяване. Българската куклена школа, чийто ярки представители сред актьорите, режисьорите, сценографите и композитарите са: Мара Пенкова, Милка Начева, Лина Бояджиева, Атанас Бояджиев, Бинка Митева, Сергей Висонов, Лиляна Дочева, проф. Атанас Илков, проф. Николина Георгиева, арх. Иван Цонев, Иван Теофилов, Любен Гроис, Енчо Пиронков, Димитрина Цонева, Слава Рачева, Анастасия Янкова, Ива Апостолова, Георги Георгиев, Тодор Димитров, Здравко Димитров, Нелла Хаджиева, Елиза Лалева, Елена Русалиева, Георги Генков, Яна Цанкова, Стефка Кювлиева, проф. Майя Петрова, Кирякос Аргиропулос, проф. Славчо Маленов, Силва Бъчварова, доц. Васил Рокманов, Петър Цанков, доц. Петър Пашов, Свила Величкова, доц. Жени Пашова, Мая Бежанска, Румен Угрински и много други, е известна не само у нас, но и в чужбина. Българският куклен театър притежава и утвърдени у нас и в чужбина автори на текстове, като Надя Трендафилова, Иван Теофилов, Рада Московва, Валери Петров и др.

Българският професионален куклен театър се появява през 1924 г. напълно адекватно на развитието на европейската модерен и съвременен куклен театър. Той се реализира на фона на българските народни игри с кукли и детски игри-спектакли, както и на традицията на народния куклен театър в Европа. Но българският куклен театър, като има предвид европейската традиция, успява да създаде своя физиономия и школа, които чрез спектаклите си у нас и в чужбина успяват да повлияят и на световния куклен театър. Много от българските постановки са получили и получават признание и награди на престижни куклени международни фестивали и форуми и по този начин променят общото развитие както на кукленото изкуство в България, така и на развитието на кукленото изкуство в света. Българските куклени творци вземат дейно участие и в поставянето на редица успешни и премирени спектакли освен у нас, и в чужбина.

2005-2007 г.

